

गाथिनो विश्वामित्रः। यूपः, ६-१० यूपाः, ८ विश्वे देवा वा, ११ ब्रश्चनः । त्रिष्टुप, ३,७ अनुष्टुप।

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तो वनस्पते मधुना दैव्येन।

यदूर्ध्वस्तिष्ठा द्रविणेह धत्ताद्यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे ॥ ३.००८.०१

वनस्पते- महीरुह । आध्यात्मिके ओषधिमहीरुहा भौमभोगाः । तज्जा रसा जीवनस्थधार्मिकरसाः ।
दैव्येन- दिव्येन । मधुना- रसेन । देवयन्तः- देवकामाः । अध्वरे- ध्वररहिते कर्मणि । त्वाम्-
भवन्तम् । अञ्जन्ति- प्रकाशयन्ति । ऊर्ध्वः- उत्कृष्टः स्वर्गोन्मुखः । तिष्ठाः- तिष्ठसि । इह- अत्र ।
द्रविणा- सम्पदः । धत्तात्- मदर्थं धारय । अस्याः- एतस्याः । मातुः- जनन्याः पृथिव्याः । उपस्थे-
उत्सङ्गे । क्षयः- भवतो निवासः ॥१॥

समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्ताद्ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरम्।

आरे अस्मदमतिं बाधमान उच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥ ३.००८.०२

समिद्धस्य- सम्यगुद्दीपितस्याग्नेः । पुरस्तात् । श्रयमाणः- आश्रयन् । अजरम्- जरारहिताम् ।
सुवीरम्- शोभनवीर्यसम्पन्नम् । ब्रह्म- वाचं मेधां वा । वन्वानः- प्रयच्छन् । अस्मदमतिम्-
अस्माकमज्ञानम् । आरे- दूरे कृत्वा । बाधमानः- नाशयन् । महते । सौभगाय- सौभाग्याय ।
उच्छ्रयस्व- उच्छ्रितो भव आत्मोन्मुखो भवेति भावः ॥२॥

उच्छ्रयस्व वनस्पते वर्षमनृथिव्या अधि।

सुमिती मीयमानो वर्चो धा यज्ञवाहसे ॥ ३.००८.०३

वनस्पते- वृक्ष भौमभोगाधिदैवत । पृथिव्याः- भूम्याः । अधि । वर्षमन्- देवयजनदेशे । उच्छ्रयस्व-
उच्छ्रितो भव । सुमिती- सुमत्या । मीयमानः- ज्ञातः । यज्ञवाहसे- यज्ञधारणाय । वर्चः- तेजः ।
धाः- अस्मासु धारय ॥३॥

युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः।

तं धीरासः क्वय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्तः ॥ ३.००८.०४

युवा- तरुणः । सुवासाः- शोभनाच्छादनयुक्तः । परिवीतः- सम्यगलङ्कृतः । आगात् । सः- असौ । जायमानः । श्रेयान्- श्रेयस्करो भवति । तम्- अमुं वनस्पतिं भौमभोगाधिदैवतम् । स्वाध्यः- शोभनध्यानयुक्ताः । मनसा- स्वचित्तेन । देवयन्तः- देवाकामाः । धीरासः- धारणाकुशलाः । कवयः- क्रान्तदर्शिनः । उन्नयन्ति- उत्कृष्टं नयन्ति । आध्यात्मिके भौमभोगस्थं रसमप्यध्यात्मोन्मुखं कुर्वन्तीति भावः ॥४॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्ना समर्य आ विदथे वर्धमानः ।

पुनन्ति धीरा अपसौ मनीषा देव्या विप्र उदियति वाचम् ॥ ३.००८.०५

समर्ये- आवरणैः साकं जाते युद्धे । विदथे- यज्ञे । आ- आभिमुख्येन । वर्धमानः । अह्नाम्- दिवसानाम् । सुदिनत्वे- शोभनदिननिमित्ते । दिनानि सुदिनानि कर्तुमिति भावः । जातः- पुरा जातः । इदानीमपि जायते । धीराः- धारणाकुशलाः । अपसः- कर्मशीलाः । मनीषा- स्वध्यानेन सङ्कल्पेन । पुनन्ति- वनस्पतिं शोधयन्ति । देव्याः- देवानां यष्टा । विप्रः- मेधावी । वाचम्- मन्त्रम् । उदियति- प्रेरयति ॥५॥

यान्वो नरो देवयन्तौ निमिम्युर्वनस्पते स्वधितिर्वा ततक्ष ।

ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः प्रजावदस्मे दिधिषन्तु रत्नम् ॥ ३.००८.०६

वनस्पते । यान् । वः- युष्माकं विभागान् । देवयन्तः- देवाकामाः । नरः- मनुष्याः । निमिम्युः- प्रचिक्षिपुः । स्वधितिः- परशुः । ततक्ष- तनूकृतवान् । ते । देवासः- द्योतनशीलाः । स्वरवः- शब्दयन्तः । स्वं शब्दोपतापयोः । तस्थिवांसः- तिष्ठन्तः । प्रजावत्- सन्ततियुक्तम् । रत्नम् । अस्मे- अस्मभ्यम् । दिधिषन्तु- धारयन्तु ॥६॥

ये वृक्णासो अधि क्षमि निमितासो यतस्तुचः ।

ते नो व्यन्तु वार्य देवत्रा क्षेत्रसाधसः ॥ ३.००८.०७

ये । वृक्णासः- भागशश्छिन्नाः । क्षमि- भूमौ । अधि । निमितासः- प्रक्षिप्ताः । यतस्तुचः- नियमितयज्ञपात्रयुक्ताः । हवींषि समर्पयन्तः । ते । नः- अस्मदर्थम् । वार्य- वरणीयम् । देवत्रा- देवेषु । क्षेत्रसाधसः- क्षेत्रसाधकाः । व्यन्तु- विशेषेण गमयन्तु ॥७॥

आदित्या रुद्रा वसवः सुनीथा द्यावाक्षामा पृथिवी अन्तरिक्षम्।

सजोषसो यज्ञमवन्तु देवा ऊर्ध्वं कृण्वन्त्वध्वरस्य केतुम् ॥ ३.००८.०८

आदित्याः- अखण्डप्रकृतिजाः। रुद्राः- वेगाधिदेवताः। वसवः- प्रकृतिसम्पद्भूताः। सुनीथाः- शोभननीतियुक्ताः। द्यावाक्षामा- द्यावापृथिव्यौ। पृथिवी- प्रकृतिरदितिः। अन्तरिक्षम्- द्यावापृथिव्योरन्तरालम्। देवाः- एता देवताः। सजोषसः- सहृदयाः। यज्ञम्। अवन्तु- रक्षन्तु। अध्वरस्य- ध्वररहितकर्मणः। केतुम्- प्रज्ञापकं वनस्पतिम्। ऊर्ध्वम्। कृण्वन्तु- कुर्वन्तु ॥८॥

हंसा इव श्रेणिशो यतानाः शुक्रा वसानाः स्वरवो न आगुः।

उन्नीयमानाः कविभिः पुरस्ताद्देवा देवानामपि यन्ति पाथः ॥ ३.००८.०९

हंसा इव- पक्षिविशेषा इव। श्रेणिशः- पंक्तिशः। यतानाः- प्रवर्तमानाः। शुक्रा वसानाः- शुभ्राः शुद्धा इति भावः। वृक्षविभागा भौमभोगप्रणाल्यः। स्वरवः- शब्दयन्तः। स्वर शब्दोपतापयोः। न- इव। आगुः- आगच्छन्ति। पुरस्तात्। कविभिः- क्रान्तदर्शिभिः। उन्नीयमानाः- उत्कृष्टं नीयमानाः। देवाः- द्योतनशीलाः। देवानाम्- देवतानाम्। अपि। पाथः- मार्गम्। यन्ति- गच्छन्ति ॥९॥

शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सं ददृश्रे चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्।

वाघद्विर्वा विहवे श्रोषमाणा अस्माँ अवन्तु पृतनाज्येषु ॥ ३.००८.१०

पृथिव्याम्- भूम्याम्। स्वरवः- शब्दयन्तः। चषालवन्तः- उन्नताग्रभागयुक्ताः। शृङ्गिणाम्- वृषभाणाम्। शृङ्गाणि। इव। सम्- सम्यक्। ददृश्रे- दृश्यन्ते। वाघद्विः- स्तोतृभिः कृतं स्तोत्रम्। विहवे- आह्वानसमये। श्रोषमाणाः- शृण्वन्तः। पृतनाज्येषु- वृत्रैर्जनितेषु युद्धेषु। अस्मान्- नः। अवन्तु- रक्षन्तु ॥१०॥

वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वयं रुहेम।

यं त्वामयं स्वधितिस्तेजमानः प्रणिनाय महते सौभगाय ॥ ३.००८.११

वनस्पते- तरो भौमभोगप्रतीक। शववल्शः- शतशाखः। वि रोह- वृद्धिं गच्छ। वयम्।

सहस्रवल्शाः- सहस्रविभागाः। वि रुहेम- वृद्धिं गच्छेम। अयम्- एषः। स्वधितिः- परशुः।

तेजमानः- दीप्तः सन्। यम्। त्वाम्- भवन्तम्। महते। सौभगाय- सौभाग्याय। प्रणिनाय-
प्रापयति तं त्वां नमस्करोमि ॥११॥

Dr. Rangraji